

Доступ до правосуддя та верховенство права є взаємопов'язаними поняттями, що становлять основу правової держави. Реалізація цих принципів в Україні вимагає не лише закріплення правових гарантій, а й створення реальних механізмів їх забезпечення. Значну роль у цьому процесі відіграють незалежність суду, якість правничої допомоги, ефективність процедур виконання рішень та доступність судових послуг. Хоча Україна стикається із серйозними викликами, зокрема у зв'язку з війною, поступові реформи, цифровізація, міжнародна підтримка та розвиток правової культури створюють умови для зміцнення верховенства права та підвищення рівня доступності правосуддя для всіх громадян.

Список використаних джерел

1. Case of Golder v. the United Kingdom, European Court of Human Rights. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Шемшученко Ю. С., Скакун О. Ф., Теорія держави і права. К.: Юрінком Інтер, 2016. 544 с.
4. Беспалова О. В. Доступ до правосуддя як елемент верховенства права. *Вісник НЮУ ім. Ярослава Мудрого*. 2019. №1.
5. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 №3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
6. Маляренко В. Т. Реалізація права на правову допомогу в Україні. *Право України*, 2020. 120 с.

Бунчук Віктор Вікторович

Здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту
права та психології НАВС

Науковий керівник:

Костилєва Тетяна Іванівна

доцент кафедри кримінальної
юстиції Навчально-наукового
інституту права та психології

НАВС, кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Право на захист є ключовою складовою права на справедливий суд, гарантованого ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) [2].

Так, Європейською конвенцією з прав людини гарантовано право на справедливий суд, яке включає в себе право кожного обвинуваченого захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на

власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [2, п. с ч. 3 ст. 6].

Це право передбачає, що держава повинна забезпечити справедливий судовий розгляд, дотримуючись всіх засад кримінального провадження.

Право на захист повинно бути не формальністю, а реальним і практичним механізмом, який включає доступність, ефективність та активність захисника у кримінальному провадженні.

Судова практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) підкреслює, що право на захист – це не лише формальна наявність захисника в кримінальному провадженні, а ефективна можливість підозрюваного та обвинуваченого захищати свої інтереси за допомогою захисника, конфіденційність спілкування з ним, достатній час для належної підготовки сторони захисту, а також можливість заміни неефективного захисника.

Аналізуючи судову практику, а саме – рішення ЄСПЛ у справах проти України (*Bogdan v. Ukraine*, *LT v. Ukraine* та *Dovzhenko v. Ukraine*) [3], ЄСПЛ підкреслює ключову проблему системного характеру — формальний підхід держави до забезпечення права на захист в кримінальному провадженні (тобто формальна присутність захисника), що призводить до неефективності юридичної допомоги захисника на практиці.

У справі *Bogdan v. Ukraine* ЄСПЛ звернув увагу на те, що навіть при письмовому оформленні відмови від захисника, держава зобов'язана переконатися, що така відмова є дійсно добровільною, усвідомленою та не позбавляє підозрюваного, обвинуваченого реальної можливості захистити себе.

У рішенні *LT v. Ukraine* ЄСПЛ констатував порушення через явно неефективну допомогу адвоката, яка проявилася в його пасивності, відсутності підготовки та не забезпеченні зв'язку з клієнтом. Така поведінка захисника фактично позбавила особу реального доступу до правової допомоги.

У справі *Dovzhenko v. Ukraine* проблематика стосувалася відсутності, фактичної недоступності захисника на критичних етапах провадження, що негативно вплинуло на можливість підготовки до захисту та реалізації процесуальних прав.

Досліджуючи національне законодавство, встановлено, що Конституція України гарантує кожному затриманому право користуватися правничою допомогою захисника з моменту затримання [1, ч. 3 ст. 29].

Відповідно до вимог КПК України – уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. У разі неприбуття в установленій законодавством строк захисника, призначеного органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, уповноважена службова особа негайно повідомляє про це відповідний орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги [4, ч. 4 ст. 213].

При цьому призначений центром адвокат повинен прибути для конфіденційного побачення із затриманою особою протягом години з моменту

видачі йому доручення для надання безоплатної вторинної правничої допомоги [5, п.8].

Поширеними проблемами в практичній діяльності є: неприбуття захисника протягом години з моменту видачі йому доручення для надання безоплатного захисту, формальне призначення останнього за рахунок держави, коли захисник фактично не контактує з підзахисним, не готується до участі в судовому засіданні та присутній лише формально.

Такі ситуації ЄСПЛ розглядає як порушення, оскільки сама присутність захисника «для наявності» не гарантує ефективності забезпечення права на захист та змагальності в кримінальному провадженні.

Ключовим аспектом, на який ЄСПЛ звертає особливу увагу, є доступ до захисника з моменту затримання.

Відсутність захисника у перші години після затримання чи під час початкових допитів суттєво підриває можливість сформуванню позицію захисту. Так само порушення конфіденційності під час першої зустрічі та консультацій, перешкоджання приватному спілкуванню підзахисного з захисником фактично нівелює засаду забезпечення права на захист.

Окрему проблему становить неефективність державної системи безоплатної правової допомоги: недостатнє фінансування, перевантаженість адвокатів і слабкі організаційні механізми, що призводять до низької якості роботи та не відповідає вимогам належного захисту.

Українські суди часто відмовляються оцінювати реальну ефективність роботи захисника, зводячи питання до «вільного вибору обвинуваченого» та формального призначення захисника.

ЄСПЛ наголошує, що національні органи повинні ретельно перевіряти скарги на неефективність захисника і забезпечувати можливість його заміни.

Особливої уваги та перевірки потребують випадки відмови від захисника – прокурор, слідчий, дізнавач, слідчий суддя, суд повинні переконатися, що така відмова є вільною та усвідомленою і не позбавляє підозрюваного, обвинуваченого реального права на захист.

При цьому в кожному випадку відмови також треба враховувати ст. 52 КПК України щодо обов'язкової участі захисника.

Будь-які обмеження доступу до захисника, його формальна присутність, втручання в конфіденційність спілкування чи неспроможність держави забезпечити якісну юридичну допомогу порушують гарантії справедливого суду, гарантованого ст. 6 Конвенції.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#text>;

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з протоколами/(Європейська конвенція з прав людини), ратифікована Україною 17 лип. 1997 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text;

3. Судова практика Європейського суду з прав людини <https://www.echr.coe.int/>;

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#text>;

5. Порядок інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, затверджений постановою Кабінету Міністрів України №1363 від 28 груд. 2011 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF#Text>.

Вірчак Каріна Олександрівна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Хахуцяк Ольга Юріївна

завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально наукового інституту права та психології НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВІ ВИТРАТИ ЯК БАР'ЄР ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Судові витрати є одним із найсуттєвіших бар'єрів, що обмежують доступ громадян до правосуддя, перетворюючи формальне право на судовий захист на право, яке далеко не завжди може бути реалізоване на практиці. У сучасних правових системах, зокрема в Україні, судові витрати включають судовий збір, оплату послуг адвокатів, витрати на експертизи, забезпечення доказів, переклад, пересилання документів та подорожі до суду. Для значної частини населення, особливо для соціально вразливих груп, такі витрати стають непропорційним фінансовим тягарем. Це створює феномен прихованого економічного бар'єра, коли людина може мати юридичне право звернутися до суду, але фактично не здатна скористатися цим правом через нестачу ресурсів.

Дослідження, проведені міжнародними організаціями та правозахисними інституціями, показують, що економічні чинники суттєво впливають на рішення людей звертатися до суду. Нерідко сам страх можливих витрат — навіть без чіткого розуміння їх повного обсягу — відлякує громадян від захисту своїх прав. У результаті формується порочне коло: бідніші верстви населення рідше подають позови, рідше отримують рішення суду на свою користь і, відповідно, залишаються менш захищеними у правовому полі. Таким чином економічна нерівність безпосередньо перетворюється на нерівність правову.

В українському контексті ця проблема має особливе значення. Протягом останніх років судовий збір у країні суттєво зріс, і, хоча існують певні категорії пільг, механізм звільнення або зменшення судового збору нерідко є складним,